

# A TISZA-VÖLGY TÁJÖKOLÓGIAI KARAKTERE A TÁJÁTALKÍTÁSOK TÜKRÉBEN

**Dr. Tóth Albert főiskolai tanár**

Szolnoki Főiskola

**Dr. Tóth Csaba egyetemi adjunktus**

Debreceni Egyetem



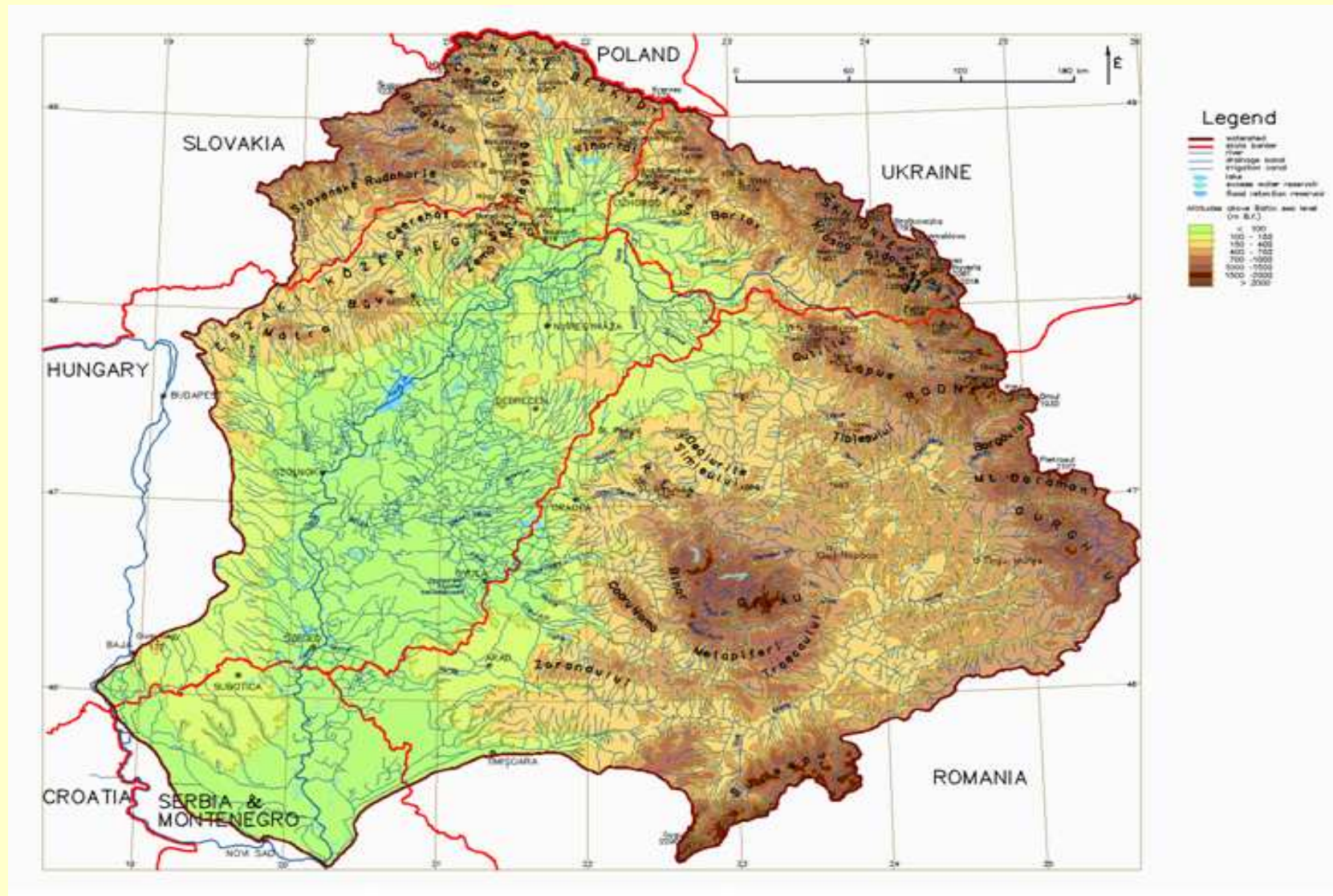
norway eea  
grants grants

*A projekt az EGT/Norvég Finanszírozási Mechanizmus  
és Szolnok Megyei Jogú Város Önkormányzatának  
társfinanszírozásával valósul meg.*

# Kárpát-medence

*„Igazi iskolapéldája a tájegységnek. Benne a különböző tájalkotó és tájformáló tényezők: a föld szerkezete, domborzata, éghajlata, vízhálózata, növénytakarója és mindezenen felül, de mindezekkel együtt az ember kultúrát teremtő, műtájat alakító tevékenysége olyan egységbe olvadtak és forrtak össze, amelyhez hasonló Földünkön egy sincs.”*

*Bulla B. – Mendöl T.: A Kárpát-medence természeti földrajza (1947)*



A Tisza vízgyűjtője

## Magyarország kárpát-medencei fekvéséből adódó karakteres jellemző

Vizeink **96 %-át** külföldről kapjuk

Trianon: a tájak szétszakadtak

Hazánkon átfolyó vízmennyiség **230 milliárd m<sup>3</sup>**

(egy lakosra vetítve világelsőség!)

Az ország jelenlegi területének **28,6 %-a** ártér

(európai elsőség)

Az árterek **53 %-a** Tiszavölgyben fekszik

A szabályzások eredménye:

az egykori **28.000 km<sup>2</sup>-es ártér**

**1.300 km<sup>2</sup> hullámtérré** zsugorodott

Vízborításos felszín: **1,4-2,9 %**

Hazánk területének **86,4 %-a** termőterület

(A világon csak Dánia és Banglades előz meg bennünket)

Termásvíz-kincs: Olaszország, Izland és Új-Zéland után következünk

# Néhány hazai folyó vízjárása m<sup>3</sup>/sec

	LKQ	KÖQ	LNQ
<b>Duna</b>	<b>600</b>		
<b>Tisza</b>		<b>530</b>	
Fehér-Körös	0,7	26	<b>640</b>
Zagyva	0,2	10	370
Túr	0,2	4	390

## A Fekete-Tisza forrásvidéke





A Fekete-Tisza forrása



A Fekete-Tisza Körösmezőnél





A Fekete- és a Fehér-Tisza összefolyása Rahónál



A Tisza széles, kavicsos medre Husztnál

A Tisza völgye a Huszti kapunál

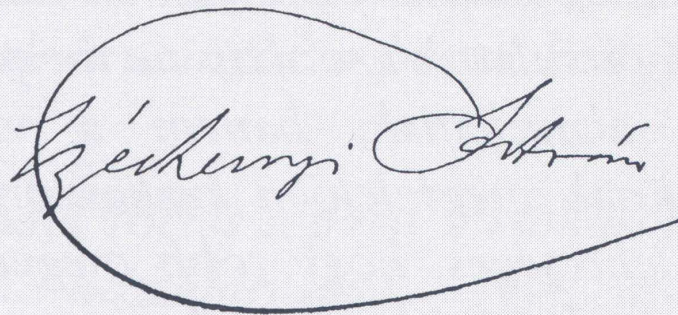


ESZMETÖREDÉKEK,  
KÜLÖNÖSEN A  
TISZA-VÖLGY  
RENDEZÉSÉT

ILLETŐLEG.

IRTA

GR. SZÉCHENYI ISTVÁN.



A handwritten signature in cursive script, reading 'Széchenyi István', enclosed within a large, hand-drawn oval.

„A Tisza-völgy  
fajtánk bölcsője”

Gróf Széchenyi István:  
Eszmetöredékek  
különösen a Tisza-völgy  
rendezését illetően (Pest,  
1846)

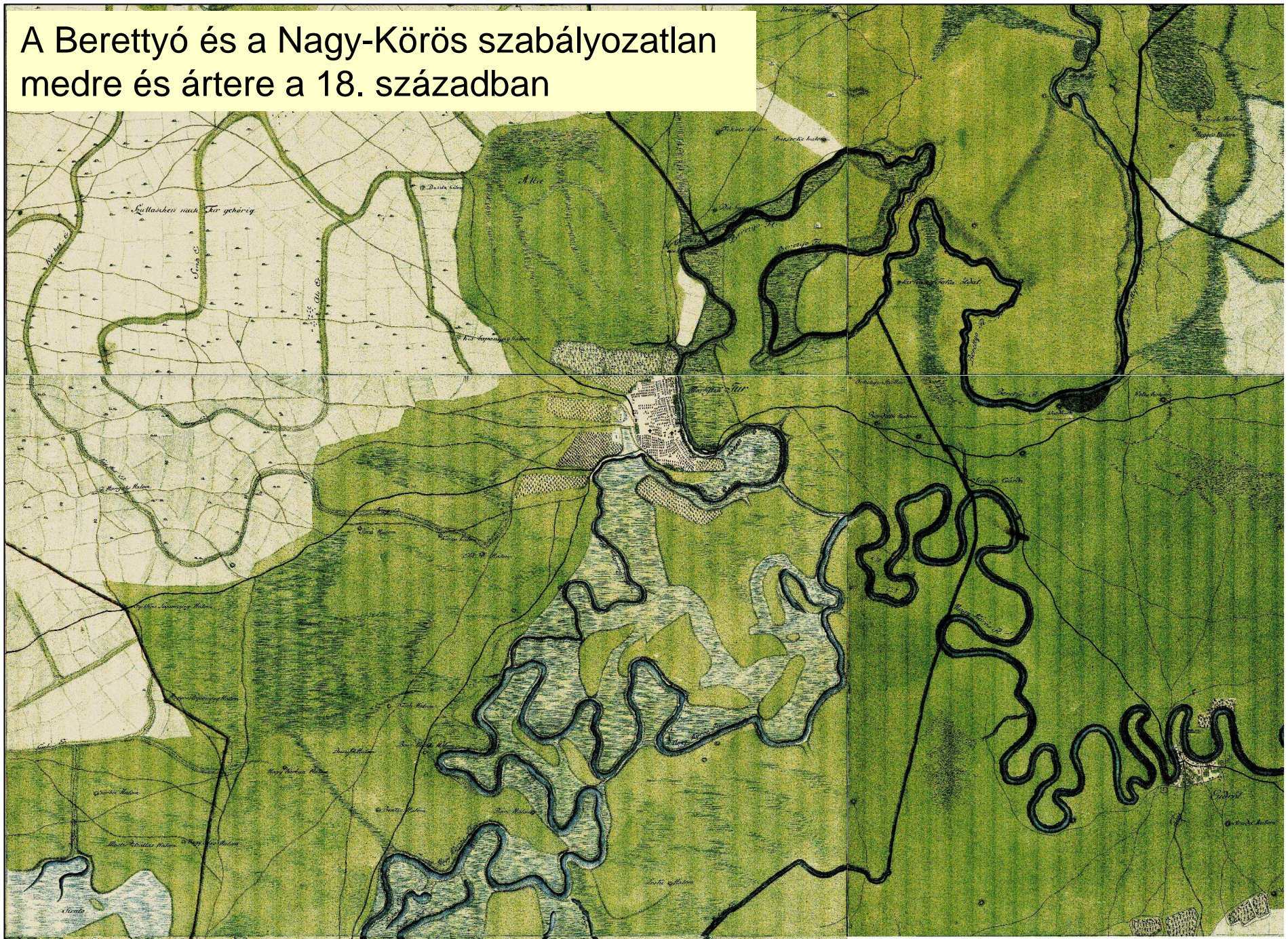
**Tiszavölgy alatt én nemcsak a Tisza ágyát értem és azon tért, mellyre a kicsapongó Tisza árja terjed, de mind azon folyók és vizek ágyait és kiöntési lapályait is, mellyek a Tiszába omlanak, u. m. Szamost, Bodrogot, Sajót sat. sat.**

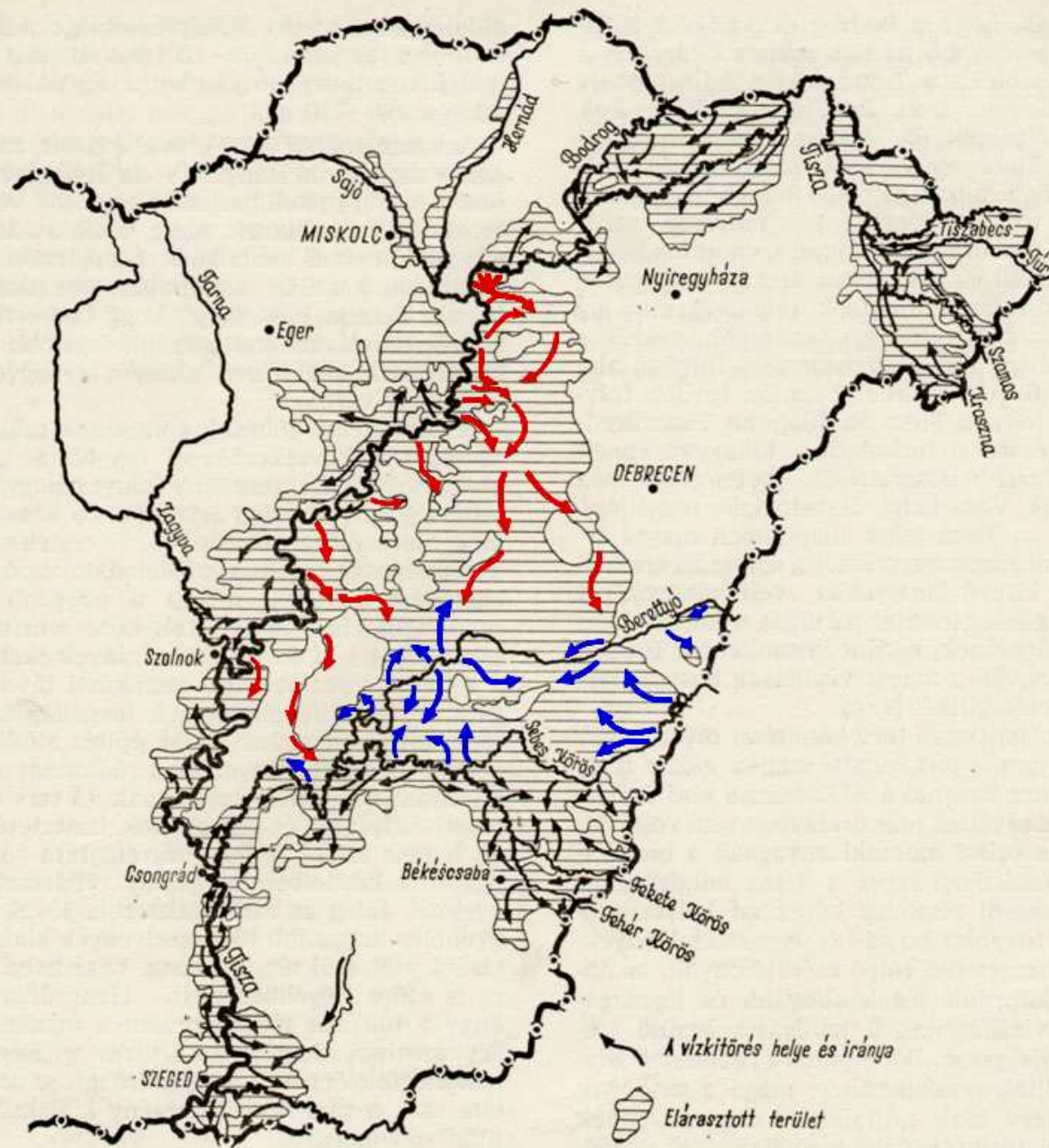
**Gr. Széchenyi István: Eszmetöredékek... Pest, 1846. p. 14.**

**A TISZAVÖLGY ÉRTELMEZÉS**  
**Gr. SZÉCHENYI ISTVÁN SZERINT**

- ① **A Tisza medre ...*a Tisza ágya*”...**
- ② **A Tisza hullámtere: —**
- ③ **A Tisza ártere: ...”*azon tér, melyre a kicsapongó Tisza árja terjed*”....**
- ④ **A Tisza és mellékfolyóinak medre és ártere:**  
  
***...”mind azon folyók és vizek ágyai és kiöntési lapályai is, mellyek a Tiszába omlanak”...***

A Berettyó és a Nagy-Körös szabályozatlan medre és ártere a 18. században





A Tisza-völgy elöntése az ármentesítés előtt



# AZ „EGYETEMES TISZAVÖLGY” VÍZRAJZI ÉLETBENTARTÓI

①

FOKOK

②

EREK RENDSZERE

③

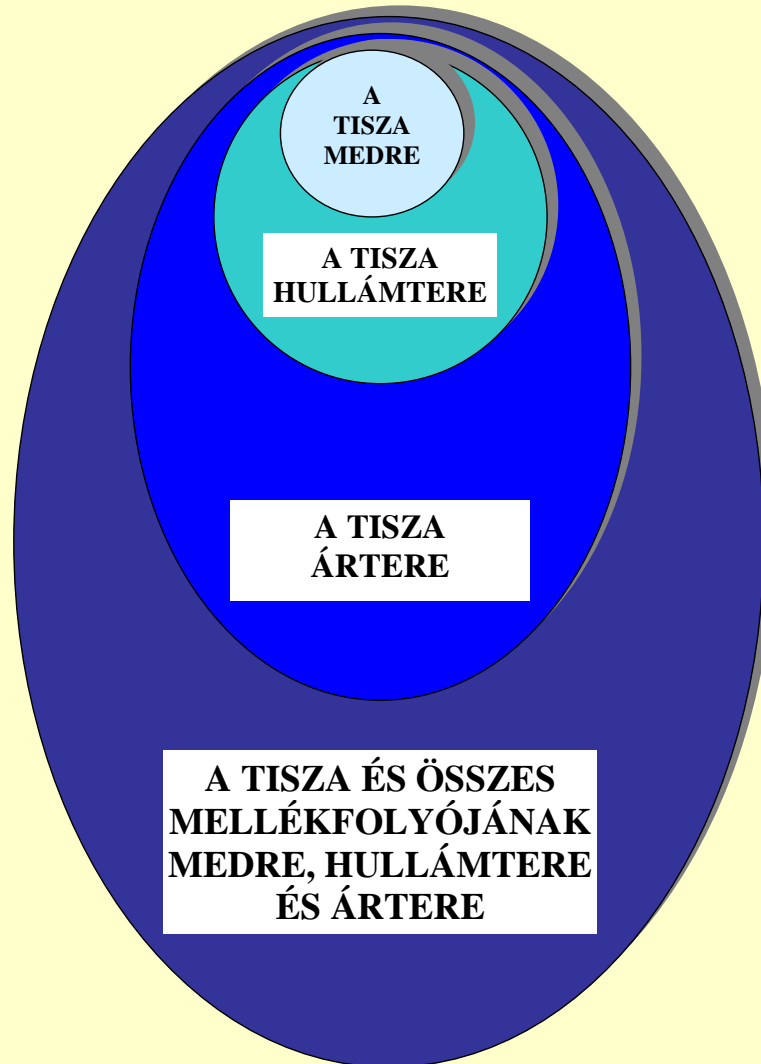
ÁRTEREK

- **alacsony ártér**
- **magas ártér**

- **tavak**
- **mocsarak**
- **fertők**
- **lápok**
- **turjánok**
- **rétek, stb.**

- **„piscinák”**
- **derekak**
- **rónák**
- **laposok**
- **fenekek**

**AZ „EGYETEMES TISZAVÖLGY”  
ÉRTELMEZÉSE**



# Az „egyetemes Tiszavölgy” átalakításának főbb mozzanatai

Lokális jellegű beavatkozások:

- lokalizációs védtöltések
- gátas malmok
- Ördög- v. Csörsz-árok!?

Regionális következményű vízrendezés:

- Mirhó-gát megépítése (1787)

Átfogó, az egész Tiszavölgyre kiható munkálatok:

- A Tisza-szabályozása

1846. augusztus 27. Tiszadob

# Támogatók és ellenzők

**Támogató:** Gróf Széchenyi István (1846)

**Ellenző:** Petőfi Sándor (1847)

„Minél fogva én, ki általján véve **az érdeket tartom legnagyobb 'indító'nak**, és ezen alapra állítám politikámnak nem egy sakkvonásást, **mint dunántuli és felföldi, kit a Tisza völgye közvetlen nem érdekelhet**, sőt kinek a Tisza völgy kifejtése provincialis tekintetben és közönséges felfogás szerint **még árthatna is**, még is nemcsak **magasb nemzeti szempontból kívánom a magyarság e bölcsőjének** minél előbbi és minél férfiasb kifejlését, hanem azon alárendeltebb ok miatt is, melly szerint igen világos előttem – s bár ne volna e tekintetben olly sok vak – hogy bizony **a dunántuli és egyéb magyarság** is nemzetiség dolgában csak **hervadozni és kora halálra jutni fog**, ha pusztulásnak indul a' Tiszavölgy.”

Forrás: Gr. Széchenyi István: Eszmetöredékek, különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg  
Pest, 1846. pp. 12-13.

„ A gyorszekérnél egy óranegyeddel elébb értem a Tisza hídjához, s ez alatt gyönyörködve néztem jobbra balra a tájat, melly a kiöntés által hasonlíthat Amerika öserdeihez regényességben. **És az az átkozott szabályozás majd mind e regényességnek véget fog vetni; lesz rend és prózaiság.** Bizony nem szeretnék mostanában a Tiszának lenni. Szegény Tisza! eddig kénye kedve szerint kalandozta be a világot, mint valami féktelen szilaj csikó; most pedig zablát vetnek szájába, hámba fogják, **s ballaghat majd szépen a kerékvágásban. Így teszi az élet a lángészt filiszterré!**”

Forrás: Petőfi Sándor: Útirajzok III. levél, 1847. május 14. p. 30.

# Indokok a számok tükrében

Év	Az ország népessége (millió)	1 km <sup>2</sup> -re eső népsűrűség	Mentesített terület 1000 ha	Árvízvédelmi vonalak hossza (km)
1850	11,6	40,8	800	1300
<b>1900</b>	<b>16,8</b>	<b>57,6</b>	<b>3520</b>	<b>6340</b>



Élet az egykori nádrengetegben



# Egy kis kronológia...

1846. április 8.

Széchenyi naplójából:

„Vásárhelyi haldoklik, megütötte a guta...

Megölték Vásárhelyit. 11 órakor halt meg.”

1846. április 11.

a Tisza szabályozását kezdeményezők szövetséglevelé

1846. augusztus 27.

Tiszadob (Andrássy birtok)

Gróf Széchenyi István: az első kapavágás!

## Az Andrássyak új kastélya Tiszadobon



Az első kapavágás helye Tiszadobon (Széchenyi emlékmű)



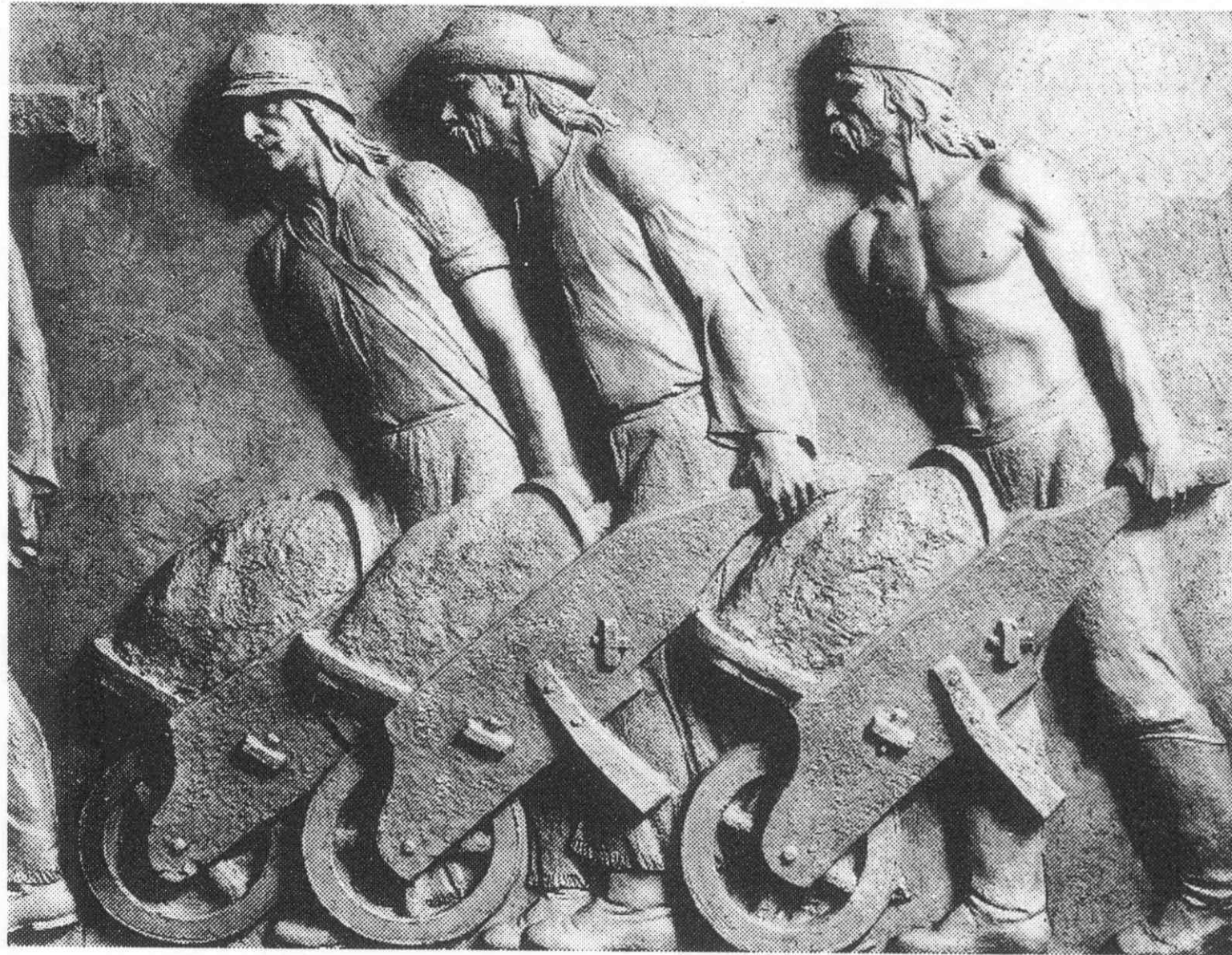
## Az Andrassy emlékmű az Tiszadob - Urkomi magaslaton



Vásárhelyi Pál szobra, a szabályozási munkák megkezdésének helyén  
(Tiszadob - Urkomi magaslat)



A kubikusok domborműve a Vásárhelyi Pál szobor talpazatán



## Gátépítő kubikusok (korabeli fénykép)



„... a gátemelés rettenetes munka! Herkules föladataival vetekedik. Minden munkás előtt tisztelettel hajtom meg fejem; de a Tiszamenti kubikosok előtt levett kalappal haladok végig, mert azok az »Isten munkásai«.”

Jókai Mór



# MÉRLEGEN A TISZA-VÖLGYI SZABÁLYOZÁS

## Előnyök:

- megnövekedett a tájpotenciál
- a belterjes mezőgazdaság kiteljesedése, tanyásodás
- tájtermesztési körzetek létrejötte, tájfajták kinemesítése,
- a kedvező agroökológiai, agroklimatológiai előnyök jobb kihasználása, kialakulása,
- differenciáltabb termelésstruktúra, az élelmiszeripar (malomipar!) fellendülése, az infrastruktúra robbanásszerű fejlődése (vasútvonalak!)
- másod- és harmadlagos tájformák megszületése (holtágak, árvízvédelmi töltések a másodlagos löszgyepek menedékei lesznek, kubikerdők, kiterjedt szikes puszták megjelenése a Hortobágy mai arculatának megszületése, stb.)

# MÉRLEGEN A TISZA-VÖLGYI SZABÁLYOZÁS

## Hátrányok:

- a táj homogenizálódása, tájképi, geomorfológiai, vízrajzi, cönológiai vonatkozásban egyaránt)
- markáns jellegváltás, eltűntek a térszíni különbségek,
- a mikro- és mezoklíma jelentős módosulása,
- az agrárkultúr-táj dominanciája, túlzott táblaméretetek,
- az egykori természetes élőhelyek az agrárövezet szorításába kerültek,
- fokozódó fátlanság,
- az ár- és belvíz-veszélyeztetettség felerősödése,
- erősödő másodlagos szikesedési hajlam,
- eltűntek a régi határnevek, mely jelentős kultúrkinccs veszteség.

# A Tisza-völgyet sújtó legújabb emberi beavatkozások és következményeik

- A tanyavilág felszámolása (a táji diverzitás csökkenése),
- Sziki legelők feltörése (fásítás, rizstelep, gyapottermelés!),
- Indokolatlan lecsapolások , vizes élőhelyek felszámolása, („gabonaprogram”),
- Mezővédő erdősávok kivágása („kultúrsivatag”),
- A talajleromlás felgyorsulása (szikesedés, erózió, savanyodás, kemizációs nyomás, helytelen talajművelés),
- Invázív fajok megjelenése.

## Cserőközi-holtág (Tiszaderzs)



## Úszóláp a Kesznyéteni-holtágon



## Újkeletű fok keletkezése Dobánál 1999-ben



## Feltöltődött folyómeder a Hortobágyon (Ágota-puszta)



## Pusztuló szikes felszín a Hortobágyon





Csapadékvíz eróziója miatt padkásodó szik





Bőséges termést hozó rizstábla  
Kisújszállás határában





Belvíznyomásos  
napraforgótábla



Gyomtenger a kukorica vetésben a belvíz hatására



Rekordmélységű belvízfolt (255 cm!)  
Mezőtúr határában (2000)



A Hortobágy-Berettyó elöntött hullámtere áradás idején



## Belvívcsatorna zsilipje a Mirhónál (Ecsegfalva)



## Árvízvédelmi töltés a Körösök mentén





## Szürkemarkarhával hasznosított hullámtér



## Elöntött egykori rizsföldek a Nagykunságban



Gyékénymező foglalja el a korábbi búzaföldet (Mezőtúr, 1999)





Bíbicfióka a kiszáradt  
belvízfolton (Túrkeve)

Hattyúpár a belvízfolton  
(Jászladány)





Belvízfolton kialakult  
hínártársulás (Kunmadaras)

Magyar látonya foltja  
egy szajoli őszi árpa  
vetés peremén





Nehéz tavaszi munka egy túlnedvesedett szántón (Mezőtúr)



# A csapadékeloszlás kilengései

(Kisújszállási mérőállomás)

A térség évi csapadékmennyisége

100 éves átlag: 527 mm

1999	931 mm	+404 mm
2000	336 mm	-191 mm

A Tisza árvízszintjének emelkedését jól mutatják a tiszaugi gátórház falán elhelyezett emléktáblák





„ A Tisza szabályozása, illetve az Alföld ármentesítése, mint korszakot alkotó nagy műszaki és gazdasági mű, csak a választott módon, a korba és időbe beleszöve és hosszú idő alatt, tehát sok viszontagság, közdelem, csalódás árán, sok közbenső építési és sorrendi hibával volt végrehajtható, de végeredményben nagy alkotásnak bizonyult.”

Iványi Bertalan, 1948.

„A Tisza-völgyét egy két félszeg rendelettel, akarom is nem is féle munkával, s néhány nyomorult forintocskával, kivált rövid idő alatt, rendezni nem lehet.”

Gr. Széchenyi István: Eszmetöredékek...(1846) p. 16.